

مطالعه تطبیقی جنبه های تجاری فعالیت های معدنی در حقوق ایران و فرانسه

چکیده

یکی از صنایعی که نقش مهمی در اقتصاد کشورها ایفا می کند، فعالیت های معدنی است. طبق بند ۱ ماده ۱ آیین نامه اجرایی قانون معادن ایران مصوب ۱۳۹۰ با اصلاحات ۱۳۹۶/۰۴/۰۴: «فعالیت های معدنی شامل عملیات پی جویی برای یافتن کانسارها و اکتشاف و استخراج معادن و کانه آرای کانسنگ و فرآوری مواد معدنی و متالورژی استخراجی» است. بنابراین، پی جویی، اکتشاف، استخراج، کانه آرای، فرآوری و متالورژی به عنوان شش نوع فعالیت معدنی شناخته شده است. اما کدامیک از این فعالیت های شش گانه تجاری هستند؟ در ماده ۲ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ ایران و قانون معادن ایران و آیین نامه این قانون از هیچ یک از فعالیت های معدنی به عنوان فعالیت تجاری صراحتاً نام برده نشده است و این تصور ایجاد می شود که ممکن است هیچ یک از این فعالیت های معدنی، تجاری نباشد. قانون تجارت فرانسه نیز در این باره ساکت است اما قانون معادن فرانسه تکلیف فعالیت های تجاری معدنی را مشخص کرده است. برابر ماده ۳-۱۳۱ قانون معادن فرانسه: «بهره برداری از معدن به عنوان یک عمل تجاری شناخته می شود.» موضوع این مقاله به روش تطبیقی - تحلیلی و مطالعه کتابخانه ای پاسخ به این پرسش است که کدامیک از فعالیت های معدنی در حقوق ایران و فرانسه تجاری هستند؟ و بر این فرض استوار است که با توجه به نقش معادن در گردش ثروت و سرمایه، این فعالیت را می توان تجاری دانست. پس از بررسی انواع فعالیت های معدنی در حقوق ایران و بیان معیارهای تجاری بودن، این نتیجه حاصل می شود که در حقوق ایران براساس بندهای یک و چهار ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۱۱، استخراج ماده معدنی و بهره برداری را می توان عملیات تجاری ذاتی محسوب کرد. چرا که ماده معدنی، مالی منقول است که از دل طبیعت تحصیل شده است و سپس در کارخانه، فرآوری می شود و تبدیل به مواد اولیه مصرفی سایر صنایع می گردد.

واژگان کلیدی: فعالیت های معدنی، فعالیت تجاری، تجاری بودن، بهره برداری، استخراج.

مقدمه

از لحاظ لغوی، معدن^۱ واژه ای عربی است و به معنای محلی است که دارای ذخایر سطحی یا زیرزمینی از مواد با ارزش باشد و نیز چاه یا توانی که در زیر زمین برای به دست آوردن کانه حفر می کنند، (انوری، ۱۳۹۳: ۲۲۲۹) تعریف شده است. در علم زمین شناسی، معدن به محلی اطلاق می شود که در سطح زمین یا زیرزمین به قصد اکتشاف یا استخراج مواد با ارزش خاکبرداری شده است. (امامعلی پور، ۱۴۰۳: ۲۰) همچنین گفته شده است: «توده اجسام یا مایعات یا خاک مخصوص مخفی در اعماق زمین را معدن گویند.» (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۳: ۱۰۲)

از منظر حقوقی، برابر بند ب ماده یک قانون معادن: «معدن به محدوده ای اطلاق می شود که شامل ذخیره معدنی است.» این تعریف از معدن، از معنای لغوی آن دور نمانده است و شامل هر محلی می شود که دارای ذخیره معدنی است. برابر بند چ همین ماده: «ذخیره معدنی (کانسار) منبع معدنی است که بهره برداری از آن سودآور و مقرون به صرفه است.» همچنین، طبق بند پ ماده یاد شده: «منبع معدنی تمرکز یا انباشت طبیعی یک یا چند ماده معدنی در زیر یا روی زمین و یا محلول در آب است.» بر اساس بند الف همین ماده: «ماده معدنی (کانی) هر ماده یا ترکیب طبیعی که به صورت جامد یا گاز یا مایع و یا

¹ Mine

محلول در آب در اثر تحولات زمین شناسی به وجود آمده باشد.» از جمع این چهار تعریف می‌توان گفت معدن محدوده‌ای است که در آن به طور طبیعی یک یا چند ماده یا ترکیب طبیعی به صورت جامد یا گاز یا مایع یا محلول در آب در زیر یا روی زمین یا در آب وجود داشته باشد و کشف آن سودآور و مقرون به صرفه است. (جوهر، ۱۴۰۳: ۲) در واقع شرط اساسی معدن بودن یک محدوده این است که ماده معدنی در آن ذخیره شده باشد. البته در حال حاضر، قید سودآور و مقرون به صرفه بودن در تعریف معدن غیر موجه است؛ چرا که تحولات اقتصادی باعث شده است که هر مالی دارای ارزش اقتصادی باشد؛ برای نمونه هر نوع خاکی ممکن است ارزشمند باشد و در موردی قابلیت استفاده داشته باشد. حتی از خاک‌های غیر مرغوب برای راهسازی استفاده می‌شود و خاک‌های مرغوب را برای جایگزینی با خاک‌های غیر حاصلخیز استفاده می‌کنند.

در رشته زمین شناسی اقتصادی، زمین شناسانی که در موضوع زمین شناسی اقتصادی تخصص دارند، با بهره‌گیری از اصول زمین شناسی و پراکندگی عناصر در پوسته زمین، به دنبال مکان‌هایی هستند که در آن ذخایر معدنی ارزشمند مانند مس، آهن، طلا، نقره، الماس و دیگر گوهرها قرار دارند. ارزش اقتصادی معادن به علت استفاده‌ای است که از مواد معدنی موجود در آن می‌شود. عمده استفاده‌ای که از معدن می‌شود به عنوان ماده اولیه برای صنایع و سوخت و حتی سنگ‌های قیمتی و زیبا است. بر این اساس در بند ۳ ماده یک قانون معادن می‌خوانیم: «صنایع معدنی صناعی [است] که بخشی از ماده اولیه آنها را مواد معدنی تشکیل می‌دهد.» اقتصاد معادن به صنایع معدنی وابسته است و اگر این صنایع از لحاظ مکانی در کنار معادن باشند، هزینه‌های تمام شده کاهش می‌یابد.

طبق قانون معادن و آئین نامه آن پی‌جویی، اکتشاف، استخراج، کانه‌آرایی، فراوری و متالورژی به عنوان شش نوع فعالیت معدنی شناخته شده است. در این باره، این مسئله مهم مطرح می‌شود که کدامیک از این فعالیت‌های شش‌گانه تجاری هستند؟ آیا همگی تجاری‌اند؟ در ماده ۲ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ و قانون معادن و آئین نامه آن به صراحت از فعالیت‌های معدنی به عنوان فعالیت تجاری نام برده نشده است و این تصور ایجاد می‌شود که ممکن است هیچ یک از فعالیت‌های معدنی، تجاری نباشد. قانون تجارت فرانسه نیز در این مورد ساکت است اما قانون معادن فرانسه تکلیف فعالیت‌های تجاری معدنی را مشخص کرده است. در این مقاله، ابتدا با فعالیت‌های معدنی آشنا می‌شویم و قلمرو آن را مشخص می‌کنیم. سپس معیارهایی را که براساس آنها یک عمل تجاری شناخته می‌شود، بررسی می‌کنیم و در نهایت تجاری بودن فعالیت‌های معدنی در حقوق ایران و فرانسه را تحلیل خواهیم کرد.

۱- شناخت و تعریف فعالیت‌های معدنی

طبق بند ۱ ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی قانون معادن مصوب ۱۳۹۰ با اصلاحات ۱۳۹۶/۰۴/۰۴ فعالیت‌های معدنی شامل عملیات پی‌جویی برای یافتن کانسارها و اکتشاف و استخراج معادن و کانه‌آرایی کانسنگ و فراوری مواد معدنی و متالورژی استخراجی است. بنابراین فعالیت‌های معدنی شامل شش نوع فعالیت است که بیشتر آنها در قانون تعریف مشخصی دارند. در ادامه هر یک از این موارد را بررسی می‌کنیم.

۱-۱ پی‌جویی

پی‌جویی^۱ در فرهنگ لغت به معنای دنبال چیزی یا کسی گشتن تعریف شده است. (انوری، ۱۳۹۳: ۵۱۶) این اصطلاح در مورد معادن نیز به همین معنا (دنبال چیزی گشتن) استفاده می‌شود و اولین مرحله از مراحل فعالیت‌های معدنی است که در آن معدن کاران با بررسی دقیق سنگ‌های منطقه از طریق مشاهده یا آزمایش، به دنبال کانی‌های با ارزش هستند. این مرحله می‌تواند توسط مهندسان معدن یا زمین‌شناسان انجام شود. مرحله پی‌جویی شامل انجام عملیات اکتشافی در مناطق امیدبخش است که پس از شناسایی محل مدنظر، اولویت بندی شده و نوع کانی قابل انتظار در آن‌ها مشخص گردیده است. در واقع، پی‌جویی مرحله‌ای است که در آن تلاش می‌شود تا شواهد بیشتری از وجود ماده معدنی پس از شناسایی اجمالی جمع‌آوری شود. در این مرحله گشت‌زنی میدانی برای جمع‌آوری نمونه‌های خاک، سنگ و آب از نواحی شناسایی شده انجام می‌شود و سپس آزمایش‌های اولیه روی نمونه‌ها برای تعیین وجود یا عدم وجود ماده معدنی انجام می‌گردد و نیز نقشه‌های دقیق‌تر بر اساس اطلاعات جدید جمع‌آوری شده ترسیم می‌شود.

۲-۱ اکتشاف^۲

طبق تعریف بند خ ماده ۱ قانون معادن ایران: «اکتشاف: مجموعه عملیات و تجسس ارادی که به منظور یافتن (کانسار) انجام می‌گیرد و شامل عملیاتی از جمله موارد زیر است: ۱- نمونه برداری و انجام آزمایش‌های کمی و کیفی؛ ۲- بررسی‌های زمین‌شناسی، سنجش از راه دور، ژئوشیمیایی، ژئوفیزیکی و امثال آن؛ ۳- حفاری روباز و زیرزمینی؛ ۴- حفر گمانه و چاه پیمایی؛ ۵- تعیین شکل، کیفیت و کمیت ذخیره معدنی و تعیین نقشه‌های مربوط.» ناگفته نماند که مراحل پی‌جویی و اکتشاف معمولاً یک عنوان مشترک است و هر دو به منظور یافتن مواد معدنی انجام می‌شود. اکتشاف معدن به دو شکل اکتشاف عمومی^۳ و اکتشاف تفصیلی^۴ صورت می‌گیرد. اکتشاف عمومی مرحله‌ای است که در آن اطلاعات بیشتری درباره توزیع و غلظت ماده معدنی جمع‌آوری می‌شود. در این مرحله، نسبت به حفاری اکتشافی (انجام حفاری‌های اولیه برای دستیابی به لایه‌های زیرزمینی و جمع‌آوری داده‌های بیشتر)، تحلیل داده‌ها (تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده از حفاری‌ها و نمونه‌ها برای ارزیابی پتانسیل اقتصادی) و مدل‌سازی اولیه (استفاده از نرم‌افزارهای مدل‌سازی برای پیش‌بینی توزیع ماده معدنی در منطقه) انجام می‌شود. در اکتشاف تفصیلی اطلاعات دقیق‌تری درباره ویژگی‌ها و غلظت ماده معدنی جمع‌آوری می‌شود تا امکان برنامه‌ریزی برای استخراج فراهم شود. در این مرحله، حفاری‌های بیشتر با دقت بالا برای جمع‌آوری نمونه‌ها از عمق‌های مختلف، آزمایش‌های شیمیایی و فیزیکی دقیق روی نمونه‌ها برای تعیین عیار و کیفیت ماده معدنی، بررسی هزینه‌ها و منافع احتمالی استخراج بر اساس داده‌های به‌دست آمده و در نهایت تهیه گزارش جامع شامل تمامی یافته‌ها، تحلیل‌ها و پیشنهادات برای مراحل بعدی انجام می‌شود.

۱-۳ استخراج^۵

¹ Prospecting (En) / Poursuite (Fr)

² Research (En)/ La Recherche (Fr)

³ General Exploration

⁴ Detailed Exploration

⁵ Exploration (En) / L'Exploitation (Fr)

طبق بند د ماده ۱ قانون معادن ایران: «استخراج مجموعه عملیاتی است که به منظور جدا کردن کانه (کانسنگ) از ذخیره معدنی (کانسار) و انتقال آن به محل انباشت مواد انجام می گیرد.» بنابراین در عملیات استخراج ماده معدنی از دل طبیعت تحصیل می شود و به محل انباشت مواد که کارگاه یا کارخانه یا محدود معدن است، انتقال می یابد. استخراج مرحله ای است که در آن مواد معدنی از زمین خارج می شوند و به همین علت مهم ترین بخش از عملیات معدنی به حساب می آید. استخراج به دو روش اصلی انجام می شود: ۱- استخراج سطحی: در این روش، مواد معدنی نزدیک به سطح زمین استخراج می شوند. این روش معمولاً شامل حفاری، انفجار و خاکبرداری است و برای معادن رو زمینی و مواد معدنی ای مانند زغال سنگ، سنگ آهن و سنگ های ساختمانی مناسب است. ۲- استخراج زیرزمینی: در این روش، مواد معدنی در عمق زمین قرار دارند و نیاز به ایجاد تونل ها و معادن زیرزمینی دارد. این روش برای مواد معدنی مانند طلا، نقره و مس مناسب تر است. برابر بند د ماده یک قانون معادن: «استخراج مجموعه عملیاتی است که به منظور جدا کردن کانه (کانسنگ) از ذخیره معدنی (کانسار) و انتقال آن به محل انباشت مواد انجام می گیرد.» در نتیجه، براساس این بند، استخراج شامل عملیات جدا کردن کانه از کانسار در ابتدا و سپس انتقال آن به محل انباشت مواد است.

۴-۱ کانه آرای

پس از آن که ماده معدنی کشف شد، باید نسبت به کانه آرای آن ها اقدام شود. بند د ماده یک قانون معادن کانه آرای را این گونه تعریف کرده است: «کلیه عملیات فیزیکی، شیمیایی و یا فیزیکی - شیمیایی که به منظور جدا کردن قسمتی از مواد باطله از کانه (کانسنگ) و یا تفکیک کانه ها (کانسنگ ها) از یکدیگر انجام می گیرد.» بنابراین در کانه آرای، مواد باطله از آنچه کشف شده است، جدا می شود تا مواد معدنی با ارزش مشخص و استفاده شود یا اینکه انواع مواد معدنی موجود در یک معدن از یکدیگر جدا می شوند تا نوع هر یک مشخص شوند و به طور جداگانه استفاده شوند.

کانه آرای، مقدمه فرآوری ماده معدنی است. در واقع، برای آن که بتوان ماده معدنی را فرآوری کرد باید ابتدا نسبت به کانه آرای آن اقدام شود. کانه آرای به فرآیند جداسازی و خالص سازی مواد معدنی از ناخالصی ها و مواد غیر مفید اطلاق می شود. هدف از کانه آرای افزایش غلظت ماده معدنی قابل استفاده است. مراحل کانه آرای شامل: ۱- خرد کردن (کاهش اندازه ذرات ماده معدنی به منظور تسهیل مراحل بعدی)؛ ۲- آسیاب کردن (تبدیل ذرات خرد شده به پودر ریزتر)؛ ۳- جداسازی (استفاده از روش هایی مانند جداسازی مغناطیسی، جداسازی ثقیلی برای جداسازی کانی های با ارزش از ناخالصی ها) است. به این ترتیب، پس از آن که ماده معدنی از معدن استخراج شد، کانی هایی که دارای ارزش اقتصادی هستند، از مواد استخراج شده جدا می شود و مواد باقیمانده، باطله هستند. البته کانه آرای ممکن است برای تفکیک کانه ها از یکدیگر و تعیین نوع آن به کار رود. کانه آرای مرحله ای از مراحل عملیات معدنی است و موادی که در نتیجه آن از ماده معدنی جدا می شود، قابل فروش یا تبدیل به صنایع دیگر است.

۵-۱ فرآوری مواد معدنی

برابر بند ز ماده ۱ قانون معادن ایران، فرآوری مواد معدنی: «عملیاتی [است] که بر روی مواد خام معدنی یا مواد کانه آرایه شده، انجام و موجب تولید مواد اولیه صنعتی می شود.» بنابراین، فرآوری ماده معدنی با هدف تبدیل مواد معدنی با ارزش به ماده اولیه صنایع صورت می گیرد. برای نمونه پس از ذوب سنگ آهن در کارخانه، آهن تولید می شود که به عنوان ماده اولیه صنایع استفاده می گردد. در واقع، فرآوری به مرحله تبدیل ماده معدنی به محصولات نهایی قابل فروش اشاره دارد. این فرآیند شامل خالص سازی با هدف حذف ناخالصی ها و افزایش خلوص ماده معدنی (مانند ذوب فلزات) و تولید محصولات نهایی برای تبدیل مواد معدنی به اشکال قابل فروش، مانند شمش های فلزی، کنسانتره ها یا پودرهای صنعتی انجام می گیرد. تمامی اقداماتی که برای استخراج ماده معدنی انجام می شود، با هدف فرآوری و فروش ماده معدنی انجام می شود. هر چند که برخی از معادن صرفاً محصول خام استخراج شده در معدن را به فروش می رسانند اما بسیاری از معادن در کنار یا محلی دورتر از معدن، اقدام به ایجاد کارخانه های فرآوری ماده معدنی و فروش آن می کنند.^۱ در بند ت ماده ۱ قانون معادن، فرآوری ماده معدنی از جمله عملیات معدنی برشمرده شده است. اصولاً فرآوری پس از اکتشاف، استخراج و کانه آرایه صورت می گیرد. در واقع، فرآوری ماده معدنی باعث می شود ماده مزبور قابلیت استفاده به عنوان ماده اولیه صنایع را داشته باشد. در سایر موارد، نقش دولت در معادن نظارتی است اما با توجه به نقشی که فرآوری ماده معدنی در اقتصاد کشورها دارد، دولت در این زمینه، نقشی حمایتی دارد. بر اساس ماده ۱۶ قانون معادن: «وزارت معادن و فلزات موظف است به منظور تشویق سرمایه گذاری برای تولید مواد معدنی فرآوری شده، واحدهای مربوطه را زیر پوشش نظارتی و حمایتی و هدایتی خود قرار داده و از سرمایه گذاری بخش غیردولتی در این امور حمایت نماید و در این باره مطالعات امکان سنجی و تهیه طرح های تیپ انجام دهد. چگونگی آن در آئین نامه اجرائی مشخص خواهد شد.» و نیز در ماده ۱۷ قانون معادن می خوانیم: «دولت موظف است به منظور توسعه فرآوری و صادرات مواد معدنی با ارزش افزوده بیشتر و نیز گسترش فعالیت های اکتشافی و بهره برداری، پیشنهاد وزارت معادن و فلزات در رابطه با خط مشی های تولیدی، بازرگانی، مالی و پولی مرتبط را مورد بررسی قرار داده، در صورت تصویب در برنامه های توسعه منظور نماید و برای تحقق آن در لویح بودجه سالانه کشور پیش بینی لازم را به عمل آورد.»

۱-۶ متالورژی استخراجی

متالورژی استخراجی^۲ در قانون تعریف نشده است اما مهارت جدا کردن فلز از کانی ها و پالایش و نیز بازیافت آن است. استخراج فلزات از کانی های فلزی بر انسان های اولیه شناخته بوده است. فرآیندهای استخراج فلزات در قدیم به صورت روش های آزمون و خطا بود. طلا و مس از اولین فلزاتی بود که استفاده شدند چون به صورت خالص در طبیعت یافت می شود. متالورژی استخراجی هنر و علم استخراج فلزات از سنگ معدن و تصفیه آنهاست. به طور کلی، متالورژی استخراجی فرآیند

^۱ در تبصره ماده ۳۷ آئین نامه قانون معادن می خوانیم: «تأمین مواد اولیه کارخانه های صنعتی مصرف کننده ماده معدنی واقع در منطقه وقوع معدن که فعالیت آنها منطبق بر ضوابط، معیارها و استانداردهای موجود است، با ایجاد ارزش افزوده در اولویت قرار دارد و طرح بهره برداری حاوی اطلاعات و ارقام مربوط به این کارخانه های مصرف کننده مواد معدنی است. واحدهای صنعتی مصرف کننده که از ارائه اطلاعات لازم در مورد نیاز مواد اولیه خودداری کنند، از اولویت مذکور برخوردار نمی شوند.» بنابراین کارخانه هایی که نزدیک معدن هستند، در استفاده از ماده معدنی استخراج شده اولویت دارند.

^۲ Extractive Metallurgy

استخراج فلزات از سنگ معدن، کنسانتره، ضایعات و سایر منابع و پالایش آنها به حالت فلز مایع قبل از ریخته‌گری یا فلزات جامد است. عملیات استخراج و پالایش مورد نیاز ممکن است توسط فرآیندهای واکنش متالورژیکی مختلف انجام شود.

۲- معیارهای فعالیت های تجاری

به طور سنتی، دو نظریه شخصی و موضوعی قلمرو اعمال تجاری و تجار را مشخص می کند. اگر حقوق تجارت را حقوق حاکم بر تجار بدانیم، از نظریه شخصی^۱ پیروی کرده ایم^۲ و چنانچه آن را حقوق حاکم بر اعمال تجاری بدانیم، از نظریه موضوعی^۳ تبعیت نموده ایم. (Randrianirina, 2020 : 16) پذیرش هر یک از این دو نظر در عمل مشکلاتی به همراه دارد (نیازی و دیگران، ۱۴۰۰: ۵۱) اما باید دانست شناخت اعمال تجاری، منتهی به شناخت تجار می شود؛ به نحوی که در بدیهی ترین تعریف از تاجر می توان گفت شخصی که اعمال تجاری انجام می دهد، تاجر است. در واقع، اعمال تجاری، مفهوم اصلی و محوری حقوق تجارت است. جدای از اینکه شناخت عمل تجاری باعث شناخت تاجر می شود، باعث حکومت قواعد خاص تجاری بر عمل انجام شده می گردد. (Andreu et al. 2021 : 21) مفهوم «تجاری بودن فعالیت» که در حقوق فرانسه تحت عنوان Commercialité شناخته می شود، در ظاهر مفهومی ساده دارد اما به علت تنوع مصادیق آن، دادگاهها و خصوصاً محاکم تجاری و دیوانهای داوری در تعیین اینکه چه عملی تجاری است و مشمول ضوابط خاص تجارت می شود، دچار تردید هستند.

در حقوق فرانسه تجاری بودن، تحت عنوان «وصف آنچه که تجاری است و دارای معیارهای مورد پذیرش قانونگذار است»، تعریف شده است. (Association Henri Capitant, 2022 : 223) در حقوق ایران، برخی از حقوقدانان از اصطلاح عملیات تجاری به جای اعمال تجاری استفاده می کنند. به نظر ایشان، عملیات تجاری اصولاً عملیاتی هستند که به طور مستمر به وسیله تاجر برای جلب منفعت انجام می گیرد و به چهار نوع: ۱- عملیات تجاری توزیعی؛ ۲- عملیات تجاری تولیدی؛ ۳- عملیات تجاری خدماتی و ۴- عملیات تجاری کمکی تقسیم می شود. (ستوده تهرانی، ۱۳۹۰: ۴۶) برخی دیگر از حقوقدانان معتقدند که دسته ای از اعمال حقوقی یا معاملات بر حسب طبیعت خود و به واسطه ویژگی هایی که دارند، عمل تجاری یا معامله تجاری تلقی می شوند. ایشان بر این باورند اعمال تجاری تلفیقی از سه معیار «مبادله و گردش ثروت»، «تحصیل سود و منفعت» و «انجام معامله به عنوان حرفه و شغل تجاری» است. (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵: ۴۳ و ۵۲)

هر چند وجود این معیارها برای شناخت اعمال تجاری کمک می کند اما قلمرو و مرزهای فعالیت های تجاری و مدنی را مشخص نمی نماید. مضافاً اینکه در مواردی که در تجاری بودن فعالیتی تردید داشته باشیم، باید اصل را بر مدنی بودن آن قرار دهیم. (جوهر، ۱۴۰۲: ۶۷) اما این اصل نیز نمی تواند در تمام موارد راهگشا باشد و قلمرو امور تجاری را معین کند.

¹ Conception subjective

^۲ حقوق تجارت در ابتدا، حقوق مربوط به تجار بوده است. بعد از انقلاب فرانسه، نظریه موضوعی برای شناخت اعمال تجاری وارد حقوق این کشور شد. حقوق ایران به تبعیت از حقوق فرانسه از نظریات شخصی و موضوعی توأمان استفاده کرده است و به عبارت دیگر، از نظریه مختلط برای شناخت تجار و اعمال تجاری استفاده می کند.

³ Conception objective

باید در نظر داشت توصیف اعمال تجاری و شناخت آن‌ها منتهی به نتایجی می‌شود: شناخت تجار از افراد غیر تاجر، حکومت قواعد اعسار یا ورشکستگی، دفاتر تجاری و الزامات خاص حرفه تجارت آثار تعیین قلمرو اعمال تجاری است. از طرف دیگر، اعمال تجاری منتهی به اعمال مجموعه‌ای از تعهدات تجاری می‌گردد: مرور زمان‌های خاص تجاری، صلاحیت محاکم تجاری، اصول ویژه اسناد تجاری و... از جمله این آثار است که در حقوق مدنی وجود ندارد.

مشکل اساسی اینجاست که اصطلاح «تجاری بودن» در هیچ یک از قوانین داخلی یا خارجی تعریف نشده است. با این حال برای شناخت اعمال تجاری، معیاری اساسی و اصلی است. قانون تجارت صرفاً اعمالی را فهرست کرده و آن‌ها را تجاری شمرده است اما بسیاری از فعالیت‌ها خارج از این فهرست به موجب عرف‌ها یا رویه‌های تجاری، تجاری تلقی می‌شوند. (Paulet, 2018: 188)

در پاسخ به این سوال که چه عملی تجاری است، نظریات متعددی ارائه شده است. نظریه کسب سود، نظریه گردش ثروت و سرمایه، نظریه بنگاه تجاری، نظریه انجام معامله تجاری به عنوان شغل و حرفه معمول و نظریه قانونی بودن اعمال تجاری مهم‌ترین این نظریات هستند. در کنار این نظریات باید از اعمال و فعالیت‌های شرکت‌های تجاری نیز بحث کنیم که هر آنچه انجام می‌دهند، تجاری است. شناخت و بررسی مواردی که از قلمرو فعالیت‌های تجاری خارج هستند، به تعیین قلمرو امور تجاری کمک خواهد کرد. بنابراین در ادامه، نظریاتی را که در مورد اعمال تجاری و غیرتجاری مطرح هستند، بررسی می‌کنیم.

۲-۱- نظریه کسب سود

بر اساس این نظر، هر عملی که با هدف کسب سود^۱ انجام شود، تجاری است. شخصی که کالایی را به قصد فروش مجدد می‌خرد، هدف او از این کار، کسب سود است. همینطور کسی که خدمتی را عرضه می‌کند، هدف اولیه او کسب سود از حاصل کار خود است. برعکس، فعالیت‌هایی که با هدف کسب سود انجام نمی‌شود یا کالایی که با هدف فروش به قصد سود آوری خریداری نمی‌شود، تجاری نیست. در بند اول ماده ۲ قانون تجارت ایران که خرید مال منقول به قصد فروش یا اجاره را تجاری می‌داند، از این نظر استفاده کرده است؛ چرا که کسی که مال منقولی را می‌خرد تا اجاره دهد یا به فروش برساند، با هدف کسب سود است. بنابراین، اگر هدف شخص کسب سود باشد، فعالیتی که انجام می‌دهد، تجاری است. از این معیار در ماده ۲۳ قانون منسوخ محاکم تجارت مصوب کمیسیون قوانین عدلیه ۱۳۳۳ ه. ق. (۱۲۹۳ ه. ش) استفاده شده بود. بر اساس این ماده: «محاکم تجارت به امور راجعه به معاملات تجاری که طرفین یا یک طرف آن تاجر باشند، رسیدگی می‌نماید. (معاملات تجاری عبارت از نقل و انتقالی است که غرض از آن صرف انتفاع باشد.)» در عرف نیز این معیار به عنوان اساسی‌ترین معیار برای شناخت اعمال تجاری شناخته می‌شود. اینکه معیار کسب سود تا چه اندازه واقع‌بینانه است و می‌تواند قلمرو فعالیت‌های تجاری را مشخص کند، محل بحث است. به نظر می‌رسد که این معیار هر چند می‌تواند معیار مهمی برای شناخت عمل تجاری باشد اما به طور کامل نمی‌تواند گویای تجاری بودن یک فعالیت باشد. در واقع این معیار، جامع تمام مصادیق نیست. به عبارت دیگر، کسب سود هدف اولیه تاجر است اما فعالیت‌هایی را می‌توان نام برد که در آن‌ها کسب سود وجود دارد ولی تجاری نیست. برای نمونه خرید و فروش اموال غیرمنقول،

^۱ But lucratif

هر چند سودمند است، اما تجاری نیست. (بهرامی، ۱۴۰۳: ۵۳) در مقابل، برخی فعالیت‌ها، هر چند عنوان غیرانتفاعی دارند اما یکی از اهداف اولیه آن‌ها، کسب سود است. مدارس غیرانتفاعی نمونه بارز چنین فعالیت‌هایی است که هدف کسب سود را دارد اما غیر تجاری محسوب می‌شود. در نتیجه باید گفت کسب سود را می‌توان قرینه‌ای بر تجاری بودن دانست اما دلیل قاطعی نیست.

۲-۲- نظریه گردش ثروت و سرمایه^۱

یکی از پایه‌های اصلی و اساسی اقتصاد هر کشور، تجارت است. در واقع، تجارت باعث گردش ثروت و سرمایه در جوامع می‌شود و به همین علت، نظریه گردش ثروت و سرمایه به عنوان یکی از نظریات مطرح در مورد تجاری بودن فعالیت شناخته می‌شود. برابر این نظریه، هر عملی که باعث گردش ثروت و سرمایه در نظام اقتصادی کشورها شود، تجاری است. تولید، خدمات، صنایع بزرگ و کوچک و توزیع چنین نقشی را در اقتصاد کشورها دارند و از جمله فعالیت‌های تجاری هستند. در واقع، تبدیل کالاهای اولیه به کالای مصرفی، ارائه خدمت به نحوی که باعث تسهیل امور مشتریان شود و فعالیت‌هایی که باعث رساندن کالا از تولید کننده به دست مصرف کننده می‌شوند، منجر به تولید ثروت و سرمایه و گردش آن‌ها می‌شود و در نتیجه تجاری محسوب می‌گردد. در این نظریه، ثروت به معنای محصولات تولید شده و فلزات قیمتی و پول است. (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵: ۴۵) باید دانست که معیار گردش ثروت و سرمایه برای شناخت اعمال تجاری، جستجوی سود با در نظر گرفتن ضرری است که وارد می‌شود. قطعاً باید گفت تجارت از جمله اعمال بشردوستانه نیست و همواره با قصد کسب ثروت و سود انجام می‌شود. (Hirshleifer, 1977: 980) با این اوصاف، به نظر می‌رسد این معیار برای شناخت فعالیت‌های تجاری بسیار مطلوب باشد اما ایراد مهم معیار گردش ثروت و سرمایه برای تجاری تلقی شدن فعالیت‌ها این است که حدود و ثغور آن مشخص نیست. در واقع، معلوم نیست که چه فعالیت‌هایی باعث گردش ثروت و سرمایه در اقتصاد کشورها می‌شود. برای نمونه فعالیت کسبه جزء در سطح گسترده، نقش زیادی در گردش ثروت و سرمایه ندارد و ورشکسته نمی‌شوند. ایراد دیگر این نظر این است که گردش ثروت و سرمایه باعث کسب سود می‌شود؛ بنابراین، این معیار با معیار کسب سود، نتیجتاً یکسان است.

۲-۳- نظریه بنگاه تجاری

حقوق تجارت، حیاتی از گذشته تا کنون داشته است؛ اما همواره با تحول همراه بوده و در حال تغییر و تکامل است. این تحول به دنبال آن است که دامنه فعالیت‌های تجاری را توسعه دهد و شامل همه بنگاه‌های اقتصادی کند. (Cabrillac, 1997: 329) در این نظریه، هر فعالیتی که در قالب بنگاه انجام شود، تجاری است. بنگاه اقتصادی به هر شخصی اطلاق می‌شود که یک هدف معین اقتصادی را در یک بازار مشخص دنبال می‌کند^۲ و ممکن است شخصیت حقوقی داشته باشد یا خیر. (جوهر، ۱۴۰۰: ۳۲) ایجاد رشته‌های جدید در تجارت، مانند حقوق رقابت تجاری، حقوق مالیاتی، حقوق بانکی و... نتیجه همین تحول است. این تحول و توسعه باعث می‌شود بخشی از حقوق تجارت به حقوق مدنی مرتبط باشد و در سایر موارد، قواعد متنوع و مختلفی به گستره تمامی رشته‌های مرتبط با

^۱ Theory of Speculation

^۲ ماده یک قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی مصوب ۱۳۸۶ بنگاه تجاری را به این شکل تعریف می‌کند: «بنگاه، واحد اقتصادی [ای] است که در تولید کالا یا خدمت فعالیت می‌کند؛ اعم از آن‌که دارای شخصیت حقوقی یا حقیقی باشد.»

خود داشته باشد. قلمرو فعالیت‌های تجاری با شرکت‌هایی که به لحاظ شکل خود تجاری‌اند، مانند شرکت‌های سهامی،^۱ توسعه چشمگیری داشته و نیز ابزارهای پرداخت، هر چند ماهیتی مدنی دارند، در حقوق تجارت بررسی می‌شوند. در حقوق ایران نیز مصادیق اصلی اعمال و فعالیت‌های تجاری همان است که در مواد ۲ و ۳ قانون تجارت آمده؛ اما نمونه‌هایی از توسعه قلمرو حقوق تجارت را در قوانین دیگر می‌بینیم. برای مثال، بر اساس ماده ۵ قانون تملک آپارتمان‌ها،^۲ شرکت‌های تجاری‌ای که به قصد ساخت خانه، آپارتمان و محل کسب به منظور سکونت، پیشه، اجاره یا فروش تشکیل می‌شود، تجاری محسوب می‌شود. در حال حاضر، تمایل عمومی بر این است که فعالیت‌های تجاری و قلمرو آن‌ها گسترده شود و علاوه بر فعالیت‌های تجاری که توسط قانونگذار مشخص شده است، فعالیت‌های اقتصادی را نیز در برگیرد؛ یعنی حقوق تجارت به عنوان حقوق فعالان اقتصادی تعریف شود و بر این اساس هر شخصی که فعالیت اقتصادی انجام می‌دهد و یک هدف معین اقتصادی را دنبال می‌کند، تاجر است. داشتن هدف اقتصادی به معنای فراهم‌آوری کالا و خدمات در یک بازار مشخص^۳ است. در نتیجه حقوق تجارت، با توسعه قلمرو خود، شامل تمام فعالان دنیای اقتصاد و اشخاصی می‌شود که یک هدف معین اقتصادی را دنبال می‌کنند.

۲-۴ - نظریه انجام معامله تجاری به عنوان شغل و حرفه معمول

برابر ماده ۱ قانون تجارت ۱۳۱۱: «تاجر کسی است که شغل معمولی خود را معاملات تجاری قرار دهد». بنابراین، هر شخصی که اعمال تجاری ماده ۲ قانون تجارت را به عنوان شغل و حرفه معمول خود انتخاب کرده باشد، تاجر است و فعالیتی که انجام می‌دهد، تجاری است. این معیار بر دو مبنا تأکید دارد: اول اینکه تجارت حرفه‌ای است که انجام‌دهنده آن تاجر تلقی می‌شود. دوم آنکه برای اینکه شخصی تاجر قلمداد شود، باید اعمال مد نظر قانونگذار را انجام دهد. بنابراین، هر عملی که قانونگذار تجاری تلقی کرده باشد، تجاری است و شخصی که آن عمل را به عنوان شغل و حرفه خود انتخاب کرده باشد و از آن راه به طور معمول امرار معاش کند، تاجر است. در این نظر، در پاسخ به این سوال که چه عملی تجاری است، به شخص تاجر تأکید دارد و معتقد است هر عملی که تاجر انجام می‌دهد، تجاری است. با این نظر، حقوق تجارت، حقوق حرفه‌ای و صنفی است که مخصوص تاجر است. شاید بتوان گفت اعمال تجاری را از دیدگاه شناخت تاجر می‌توان بازشناخت؛ به نحوی که هر عملی که تاجر انجام دهد تجاری است. (Houtcieff, 2021 : 72) بنابراین هر شخصی که تجارت را شغل معمول خود قرار داده باشد، تاجر است و اعمالی که انجام می‌دهد، به تبعیت از حرفه او، تجاری محسوب می‌شود. ماده ۳ قانون تجارت ۱۳۱۱ از این نظر تبعیت کرده است که طبق آن، اعمال تجاری پس از شناخت تاجر مشخص می‌شوند به نحوی که هر عملی که تاجر انجام دهد، به تبعیت از وصف تاجر بودن او، تجاری است. برخی حقوق‌دانان فرانسوی برای تاجر در تعریف حقوق تجارت اصالت قائل شده‌اند و معتقدند که تاجر، یا رسمی هستند و

^۱ در ماده ۲ قانون تجارت اصلاحی ۱۳۴۷ در مورد این که شرکت سهامی به لحاظ شکلی تجاری است، می‌خوانیم: «شرکت سهامی شرکت بازرگانی محسوب می‌شود، ولو این که موضوع عملیات آن امور بازرگانی نباشد.» در واقع بر اساس این ماده، شرکت سهامی، صرفاً به دلیل شکل خود تجاری است؛ و هر فعالیتی که داشته باشد، تفاوتی در این موضوع ایجاد نمی‌کند.

^۲ ماده ۵ قانون تملک آپارتمان‌ها: «انواع شرکت‌های موضوع ماده ۲۰ قانون تجارت که به قصد تجارت ساختمان خانه و آپارتمان و محل کسب به منظور سکونت یا پیشه یا اجاره یا فروش تشکیل می‌شود، از انجام سایر معاملات بازرگانی غیر مربوط به کارهای ساختمانی ممنوع‌اند.»

^۳ Fourniture de biens et services sur un marché déterminé.

فعالیت مدام تجاری انجام می دهند؛ یا شبه تاجرند^۱ که شامل مدیران شرکت های تجاری می شود یا تاجر اتفاقی هستند و اعمال تجاری را به صورت مدام انجام نمی دهند. در هر سه حالت چنین اشخاصی موضوع حقوق تجارت را تشکیل می دهند. (Vincensini, 1999 : 718-719)

۲-۵ - نظریه قانونی بودن اعمال تجاری

قانونگذاران کشورها، همواره در تلاشند فهرستی از اعمال و فعالیت های تجاری ارائه دهند تا هر شخصی که این اعمال را انجام می دهد، تاجر تلقی شود. طرفداران این نظر برای شناخت اعمال تجاری و پاسخ به این پرسش که چه عملی تجاری است، پاسخ مشخصی دارند. آن ها معتقدند به غیر از اعمالی که قانونگذار تجاری تلقی کرده است، عمل دیگری را نمی توان تجاری دانست. برخی معتقدند معاملات تجارتي یا اعمال بازرگانی کلیه عملیات و داد و ستدهایی است که در ماده ۲ قانون تجارت ذکر شده است. (کاتبی، ۱۴۰۰: ۷) قانونگذاران فهرستی از اعمال تجاری را احصا کرده اند که هر کسی یکی از آن ها را شغل دائم خود قرار دهد، تاجر است و عمل انجام شده، تجاری است. از مزایای این نظر نباید چشم پوشی کرد اما بسیاری از فعالیت هایی که در اقتصاد کشورها انجام می شود و در اثر تحولات اجتماعی به وجود آمده است، توسط قانونگذاران پیش بینی نشده است و تجاری نیست. برای نمونه، فهرست ماده ۲ قانون تجارت ایران از سال ۱۳۱۱ بدون تغییر باقی مانده است و دسته بزرگی از فعالیت های نوین و نوظهور تجارت را در بر نمی گیرد. برای نمونه ارائه دهندگان خدمات اینترنتی، خدمات پرداخت الکترونیکی، دانشگاه های خصوصی و ... هیچ یک طبق قانون تجارت فعلی ایران، تجاری نیست. پس این معیار کامل و جامع نیست. حتی در حقوق فرانسه، مواد ۱-۱۱۰ و ۲-۱۱۰ قانون تجارت، بنا به ادعای بسیاری از نویسندگان، مجمل است و بسیاری از فعالیت هایی را که در سطح جامعه انجام می شود و ماهیتاً تجاری است، در بر نمی گیرد. (Houtcief, 2021 : 102)

۲-۶ - اعمال و فعالیت های شرکت های تجاری

کلیه شرکت های تجاری به موجب ماده ۵۸۳ قانون تجارت فعلی دارای شخصیت حقوقی هستند و احکام شخصیت حقوقی در اغلب موارد در قانون مشخص شده است و توسط رویه قضایی و دکترین، تکمیل شده است. (سلیمان زاده، ۱۴۰۴: ۹۰) به عنوان یک قاعده کلی می توان گفت تمامی اعمال و فعالیت های شرکت های تجاری، تجاری است. فرض غیرتجاری بودن اعمال این اشخاص اساساً متصور نیست؛ چرا که برخی شرکت ها به لحاظ شکلی که دارند تجاری هستند و هر عملی که انجام می دهند، تجاری است. برخی دیگر باید برای امور تجاری تشکیل شوند تا تجاری باشند. از سوی دیگر بر اساس بند ۱ ماده ۳ قانون تجارت ۱۳۱۱ تمامی اعمالی که شرکت های تجاری انجام می دهند به تبع وصف تاجر بودن آن ها، تجاری محسوب می شود. در واقع، مهم ترین مصداقی که در تجاری بودن فعالیت هایش هیچ تردیدی نیست، شرکت های تجاری است. بنابراین، شرکت های تجاری، با دارایی تجاری که دارند، فعالیت انجام می دهند و تمام دیون و تعهدات به اموال ایشان تعلق می گیرد و امور شخصی ندارند که فعالیتی در مورد آن انجام دهند و در تجاری یا غیرتجاری بودن آن تردید وجود داشته باشد. یکی از اولین مصادیقی که قانونگذاران تجاری در دنیا آن را جزء اعمال تجاری دانسته اند و آن را در صلاحیت محاکم تجاری قرار داده اند، شرکت های تجاری است. اساساً شرکت های تجاری برای اینکه تجاری محسوب شوند، در حقوق ایران باید

¹ Quasi-commerçant

فعالیت های تجاری ماده ۲ را انجام دهند و فقط شرکت های سهامی عام و خاص است که به واسطه موضوعی که دارند، تجاری اند. در نتیجه شناخت فعالیت های تجاری در بررسی وضعیت شرکت ها نیز موثر است. در مورد شرکت های تجاری تردیدی نیست که برای آنها دین مدنی ایجاد نمی شود و آنچه انجام می دهند تجاری است.

۳- تجاری بودن فعالیت های معدنی در حقوق ایران

برای تجاری تلقی شدن فعالیت های معدنی نمی توان به معیار قانونی بودن استناد کرد؛ چرا که در قانون تجارت ۱۳۱۱ به طور مستقیم فعالیت های معدنی به عنوان یک عمل تجاری شناخته نشده است. اما معادن عملاً در گردش ثروت و سرمایه در اقتصاد جوامع نقش اساسی ایفا می کنند و معیار کسب سود و گردش ثروت و سرمایه می تواند معیارهای مناسبی برای تجاری تلقی کردن فعالیت های معدنی باشد. اما آیا همه فعالیت های ششگانه معدنی، تجاری هستند؟ به عبارت دیگر، آیا فعالیت های معدنی شامل عملیات پی جویی برای یافتن کانسارها و اکتشاف و استخراج معادن و کانه آرایایی کانسنگ و فرآوری مواد معدنی و متالورژی استخراجی با تعاریفی که در بالا از هر یک ارائه دادیم، همگی تجاری هستند یا اساساً معادن را باید از شمول فعالیت های تجاری جدا کنیم؟

برخی بدون تفکیک شش مرحله از مراحل فعالیت معدنی، معتقدند فعالیت معدنی از مصادیق تأسیس و به کار انداختن هر قسم کارخانه تلقی می شود. ایشان معتقدند که مرحله اکتشاف به تنهایی عمل تجاری به حساب نمی آید؛ چرا که گردش ثروت با بهره برداری از معدن موضوعیت پیدا می کند. (صقری، ۱۴۰۲: ۱۵۸) از جمله فعالیت های معدنی که در کارخانه انجام می شود، کانه آرایایی، فرآوری و متالورژی استخراجی است. این اعمال باعث تولید مواد اولیه صنایع می شوند و به این علت که در کارخانه انجام می شوند، به استناد بند ۴ ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۱۱ تجاری تلقی می شوند. در واقع، این اعمال ذاتاً تجاری نیستند اما به اعتبار اینکه در کارخانه انجام می شوند و فعالیتی تولیدی محسوب می شوند، تجاری هستند. باید دانست که این اعمال به همراه استخراج ماده معدنی، عمل بهره برداری از معادن را تشکیل می دهند. براساس بند ۱ ماده ۱ قانون معادن: «بهره برداری مجموعه عملیاتی [است] که به منظور استخراج و کانه آرایایی و به دست آوردن مواد معدنی قابل فروش انجام می گیرد.» در نتیجه، چون بهره برداری از معادن در محل کارخانه انجام می شود، به استناد بند فوق عمل تجاری است.

از میان شش فعالیت معدنی که در آئین نامه قانون معادن نام برده شده است، عملیات پی جویی و اکتشاف قاعدتاً تجاری نیست؛ چرا که باعث تولید و گردش ثروت نمی شود و صرفاً عملیاتی مقدماتی برای یافتن ماده معدنی است. ممکن است در نتیجه این دو فعالیت اساساً هیچگونه ماده معدنی ارزشمند به دست نیاید و صرفاً هزینه ای را به کاشفان تحمیل کند.

باید گفت عملیات استخراج ماده معدنی که طی آن ماده معدنی از دل طبیعت استحصال می شود و به کارخانه انتقال می یابد، با معیارهای اعمال تجاری منطبق است؛ چرا که براساس بند یک ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۱۱: «خرید یا تحصیل هر نوع مال منقول به قصد فروش یا اجاره اعم از این که تصرفاتی در آن شده یا نشده باشد» به عنوان یک عمل تجاری ذاتی شناخته شده است و هر شخصی که انجام چنین عملی را شغل دائم خود قرار دهد، برابر ماده یک همان قانون تاجر شناخته می شود. براساس این بند، فعالیت

های استخراجی به قصد فروش را می توان تجاری دانست. در عملیات استخراج، بهره‌بردار،^۱ ماده معدنی را از طبیعت تحصیل می‌کند و پس از آن، مال منقولی است که بهره‌بردار قصد فروش آن را در زمان تحصیل دارد. در برخی موارد، دخل و تصرفی در ماده معدنی نمی‌شود و به صورت خام به دیگر صنایع فروخته می‌شود اما در دیگر موارد، ماده معدنی تبدیل به کالای مصرفی می‌گردد. مضافاً، استخراج ماده معدنی، به قصد بهره‌برداری از آن انجام می‌شود. در واقع، شخص بهره‌بردار، فعالیت های معدنی را با هدف کسب سود انجام می‌دهد.

بسیاری از فعالیت های معدنی در قالب شرکت سهامی انجام می‌شود. چنین شرکت‌هایی به تصریح ماده ۲ قانون تجارت اصلاحی ۱۳۴۷ شرکت بازرگانی محسوب می‌شوند؛ هر چند که موضوع عملیات آن امور بازرگانی نباشد. در واقع، براساس بند ۴ ماده ۳ قانون تجارت ۱۳۱۱ که کلیه معاملات شرکت های تجاری را تجاری تلقی کرده است، در نتیجه، شرکت تجاری به عنوان یک بنگاه اقتصادی از لحاظ شکلی تجاری است و فعالیتی که انجام می‌دهد نیز به استناد این بند تجاری محسوب می‌شود. در برخی از این شرکت‌ها، معدن به عنوان آورده وارد شرکت شده است و تمامی فعالیت‌هایی که در آن انجام می‌شود به تبع تجاری بودن شرکت، تجاری تلقی می‌گردد.

پس از استخراج و فرآوری، مرحله نهایی یعنی فروش ماده معدنی آغاز می‌شود. این مرحله شامل بسته‌بندی و آماده‌سازی محصولات نهایی برای توزیع و فروش، بازاریابی و شناسایی بازارهای هدف و تبلیغ محصولات برای جذب مشتریان و توزیع و حمل و نقل محصولات به بازارهای داخلی و خارجی است. فروش ماده معدنی در قانون معادن و آئین نامه آن به عنوان یکی از فعالیت های معدنی شناخته نشده و مرحله‌ای مستقل و جدای از فعالیت معدنی در نظر گرفته شده است. قاعدتاً فروش ماده معدنی چه به صورت خام یا فرآوری شده در ادامه استخراج برای بهره‌بردار است و براساس بند الف ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۱۱ تجاری است.

۴- تجاری بودن فعالیت های معدنی در حقوق فرانسه

از جمله فعالیت های تجاری به موجب بند یک ماده ۱-۱۱۰ قانون تجارت فرانسه، خرید اموال منقول با هدف فروش مجدد آن است.^۲ حقوقدانان فرانسوی معتقدند هر چند این بند گسترده است اما خرید اموال، شرط مقدماتی تجاری بودن عمل است. (Serndour et al., 2020 : 28) در واقع، در حقوق فرانسه، فقط خرید اموال منقول به قصد فروش تجاری دانسته شده است و برخلاف حقوق ایران، هر گونه تحصیل اموال منقول تجاری نیست. بنابراین تمامی فعالیت های استخراجی^۳ تجاری دانسته نشده است و فعالیتی مدنی به حساب می‌آید.^۴ به همین علت فعالیت های کشاورزی و ماهیگیری تجاری نیست. براساس رأی از دادگاه تجاری فرانسه، خرید باید به قصد سود باشد تا در گردش ثروت و سرمایه نقش داشته باشد.^۵ بنابراین فعالیت هایی مانند استخراج معدن، تجاری تلقی نشده است^۶ و فقط بهره‌بردار از معادن تجاری دانسته شده است. (De Grandi, 2022 : 57) در واقع، ماده ۳-۱۳۱ قانون

^۱ بر اساس بند ف ماده یک قانون معادن: « بهره بردار: شخص حقیقی یا حقوقی [است] که دارای پروانه بهره برداری از وزارت صنعت، معدن و تجارت است.

^۲ Tout achat de biens meubles pour les revendre, soit en nature, soit après les avoir travaillés et mis en oeuvre

^۳ Extractive

^۴ Req. 2 mars 1866, DP 66. 1. 428.

^۵ Tribunal commercial, Seine, 12 mars 1912: DP 1912. 2.207.

^۶ Req. 27 mars 2006: DP 2006, 1.428.

معادن فرانسه، استثنای مهمی بر این اصل است. برابر این ماده: «بهره برداری از معدن به عنوان یک عمل تجاری شناخته می‌شود.»^۱ بنابراین، فعالیت‌های معدنی زمانی تجاری تلقی می‌شوند که هدف آن‌ها بهره‌برداری از ذخایر معدنی با هدف فروش مواد استخراج شده باشد. به عبارت دیگر، تجاری بودن فعالیت‌های معدنی از یک بعد اقتصادی مهم نشئت می‌گیرد؛ جایی که فعالان معدن به دنبال بهره برداری از منابع طبیعی موجود در زیرزمین برای به دست آوردن سود مالی هستند. (Houtcieff, 2022: 81) این امر می‌تواند منجر به فروش سنگ معدن استخراج شده در بازار، انعقاد قراردادهای فروش با خریداران، ایجاد مشارکت تجاری برای بهره‌برداری از ذخایر و ایجاد صنایع تبدیلی شود. همچنین باید توجه داشت که تجاری بودن فعالیت‌های معدنی در فرانسه با مسائل زیست‌محیطی و اجتماعی، به‌ویژه با توجه به حفاظت از محیط زیست، مدیریت اثرات معدن بر جمعیت محلی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، ارتباط تنگاتنگی دارد. (Vergara, 2012: 203) بنابراین، معادن باید این ابعاد را در فعالیت‌های خود در نظر بگیرند تا با استانداردها و مقررات جاری مطابقت داشته باشند. در نتیجه، تجاری بودن فعالیت‌های معدنی تحت قوانین فرانسه مبتنی بر یک رویکرد اقتصادی و حقوقی با هدف نظارت و ارتقای توسعه پایدار بخش معدن است، در حالی که همزمان احترام به منافع ذی‌نفعان و حفاظت از محیط‌زیست را دنبال می‌کند.

ماده ۳-۱۳۱ قانون معادن فرانسه، با فرمان ۲۰۱۱-۹۱ در ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۱ تغییر و اصلاح شد و جایگزین ماده ۲۳ قانون قدیم گردید. البته این متن باید تفسیری محدود شود. بدین معنا که تنها شرکت‌ها و بنگاه‌هایی که از معادن بهره‌برداری می‌کنند، تاجر هستند و آن‌هایی که در جستجو و استخراج معادن هستند، تاجر محسوب نمی‌شود.^۲

علت این تمایز آن است که در بند یک ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۱۱ ایران، خرید یا تحصیل هر نوع مال منقول تجاری دانسته شده است اما در بند یک ماده ۱-۱۱۰ قانون تجارت فرانسه فقط از واژه خرید استفاده شده است. در متن اصلی قانون تجارت ۱۸۰۷ فرانسه که مورد اقتباس قانونگذار ایرانی در سال ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ و سپس ۱۳۱۱ برای تدوین قانون تجارت بود، از واژه «تحصیل» استفاده نشده است.^۳ در ماده ۶۳۲ قانون تجارت ۱۸۰۷ فرانسه معروف به کد ناپلئون، چنین آمده است: «هر گونه خرید مواد غذایی و کالا برای فروش مجدد، خواه در شکل و صورت اصلی باشد یا کاری روی آن انجام شده باشد و یا حتی به صرف اجاره برای استفاده از آن‌ها.»^۴ در نتیجه در حقوق فرانسه، هر گونه تحصیل مال اعم از اینکه از دل طبیعت باشد یا به صورت هبه داده شده باشد، هر چند قصد فروش در آن وجود داشته باشد، تجاری نیست. امری که در حقوق ایران می‌تواند تجاری قلمداد شود. برای نمونه اگر شخصی فعالیت دائم خود را ماهیگیری یا پرورش زنبور عسل برای تولید عسل یا جمع‌آوری داروهای گیاهی یا استخراج معدن قرار داده باشد، تاجر است؛ در حالی که در حقوق فرانسه، چنین فعالیت‌هایی تجاری محسوب نمی‌شود.

نتیجه گیری

^۱ Article 3-131 du Code minier : L'exploitation des mines est considérée comme un acte de commerce...

^۲ Req. 17 fevr. 1930, Gaz. Pal. 1930. 1. 746 : CE 15 mai 1985, Dr. Adm. 1985. 307.

^۳ بند یک ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ ایران چنین است: «خرید یا تحصیل هر نوع مال منقول به قصد فروش یا اجاره اعم از این که تصرفاتی در آن شده یا نشده باشد.»

^۴ Tout achat de denrées et marchandises pour les revendre, soit en nature, soit après les avoir travaillées et mises en oeuvre, ou même pour en louer simplement l'usage.

فعالیت های معدنی نقش اصلی را در فرایند و زنجیره معدن ایفا می کنند. براساس بند ت ماده ۱ آیین نامه اجرایی قانون معادن ایران، پی جویی، اکتشاف، استخراج، کانه آرای، فراوری و متالورژی به عنوان شش نوع فعالیت معدنی شناخته شده است. در قانون معادن و قانون تجارت، تصریحی در مورد تجاری بودن فعالیت های معدنی وجود ندارد و این سوال ایجاد می شود که کدامیک از فعالیت های معدنی تجاری هستند. با بررسی شکل و ماهیت شش نوع فعالیت های معدنی، این نتیجه به دست می آید که استخراج ماده معدنی براساس بند ۱ ماده ۲ قانون تجارت ۱۳۱۱ و بهره برداری از آن، به استناد بند ۴ ماده مرقوم تجاری تلقی می شود. در واقع، ماده معدنی پس از جدا شدن از معدن، مالی منقول است که از دل معدن تحصیل شده است و چه به صورت خام یا فراوری شده، به فروش برسد، تجاری تلقی می شود. اگر هر یک از فعالیت های ششگانه معدنی در قالب شرکت سهامی - عام یا خاص - انجام شود، به استناد ماده ۲ قانون تجارت اصلاحی ۱۳۴۷ از لحاظ شکلی و نه ماهوی تجاری است. در حقوق فرانسه، هیچ یک از فعالیت های ششگانه معدنی تجاری دانسته نشده است. حتی استخراج ماده معدنی نیز تجاری نیست؛ چرا که این عمل منطبق با بند ۱ ماده ۱۱۰-۱ قانون تجارت فرانسه نیست؛ در این ماده صرفاً خرید مال منقول به قصد فروش مجدد تجاری است و تحصیل مال منقول حتی اگر قصد فروش وجود داشته باشد، تجاری نیست. اصولاً در حقوق این کشور، فعالیت های استخراجی تجاری نیست و تنها براساس ماده ۳-۱۳۱ قانون معادن فرانسه، بهره برداری از معادن تجاری است. این مهم ترین تفاوت تجاری بودن فعالیت های معدنی در حقوق ایران و فرانسه است.

پدیدآورنده: ...
در انتظار انتشار | نسخه اولیه | ویراستاری نشده
Accepted | Awaiting Publication | Early Version | Not Copy Righted

1. Abdipourfard, Ebrahim (1395). Commercial Law: Merchants and Commercial Transactions. Tehran: Majd. (In Persian)
2. Andreu, L., Sérandour, I., (2021). Commercial Law. Paris: Gualino-Lextenso. (In French)
3. Antaki, N., (1987). The Commercial Nature of Real Estate: A Theory in Development. Paris: Les Cahiers de droit. (In French)
4. Anvari, Hassan (1393). Dictionary. Tehran: Sokhn. (In Persian)
5. Association Henri Capitant. (2022). Legal Vocabulary. Paris: PUF. (In French)
6. Bahrami, Hossein. (1403). Investigating the commerciality of immovable transactions with a reflection on French law. Journal of Research and Development in Comparative Law, 6(21), 45-66. [Doi: 10.22034/law.2024.2014978.1269](https://doi.org/10.22034/law.2024.2014978.1269). (In Persian)
7. Cabrillac, M., (1997). Towards the Disappearance of Commercial Law? Paris: Législateur. (In French)
8. De Grandi, L., Posocco, P. (2022). Commercial Law. Paris: Ellipses. (In French)
9. Emamalipour, Ali (1403). Geology for Mining Engineering. Urmia: Urmia University. (In Persian)
10. Hirshleifer, J., (1977). The Theory of Speculation under Alternative Regimes of Markets. The Journal of Finance 32, no. 4. (In French)
11. Houtcieff, D., (2021). Commercial Law. Paris: Siery University. (In French)
12. Jafari Langroodi, Mohammad Jafar (1403). Legal Terminology. Tehran: Ganj-e-Danesh. (In Persian)
13. Johar, Saeed (1400). Essentials of Commercial Trial. Tehran: Javedaneh. (In Persian)
14. ——— (1403). Introduction to Mining Law. Tehran: Javedaneh. (In Persian)
15. Niazi, Abbas, Johar, Saeed. (1400). Comparative study of the transition period from traditional criteria to economic criteria for recognizing merchants and commercial practices in Iranian and French law. Jurisprudence Quarterly, 21(106), 47-59. (In Persian)
16. Paulet, L., (2018). Commercial Law. Paris: Ellipses. (In French)
17. Randrianirina, I., (2020). Course in Commercial and Business Law. Paris: Gualino-Lextenso. (In French)
18. Saqri, Mohammad (1402). Commercial Law: Generalities and Contracts. Tehran: Majd. (In Persian).
19. Soleimanzadeh, Samira. (1404). Legal personality, history, foundations and works, with emphasis on a comparative study of commercial companies in the Iranian legal system and written law (France and Germany). Journal of Research and Development in Comparative Law, 8(26), 79-106. [Doi: 10.22034/law.2025.2045235.1480](https://doi.org/10.22034/law.2025.2045235.1480). (In Persian)
20. Sotoudeh Tehrani, Hassan (1390). Commercial Law. Tehran: Dadgostar. (In Persian)
21. Vergara Blanco, A., (2012). The Problem of the Legal Nature of Mineral Wealth. International Review of Comparative Law. Vol. 64, No. 1, pp. 169-211. (In French)
22. Vincensini, F.X., (1999). Commerciality: Research on the Identification of an Activity. Paris: Presses universitaires d'Aix-Marseille. (In French)

A Comparative Study of the Commercial Aspects of Mining Activities in Iranian and French Law

Review

One of the industries that plays an important role in the economy of countries is mining activities. According to Article 1, Clause 1 of the Executive Regulations of the Iranian Mining Law approved in 1390 with amendments on 04/04/1396: "Mining activities include prospecting operations to find deposits and explore and extract mines and ore dressing and mineral processing and extractive metallurgy." Therefore, prospecting, exploration, extraction, ore dressing, processing and metallurgy are recognized as six types of mining activities. However, which of these six activities are commercial? In Article 2 of the Iranian Commercial Law approved in 1311 and the Iranian Mining Law and the regulations of this law, none of the mining activities is explicitly mentioned as commercial activities, and this creates the impression that none of these mining activities may be commercial. The French Commercial Law is also silent on this matter, but the French Mining Law has specified the duties of commercial mining activities. According to Article 131-3 of the French Mining Code: "Mining exploitation is considered a commercial act." The subject of this article is to answer the question, using a comparative-analytical method and library study, which of the mining activities in Iranian and French law are commercial? In addition, it is based on the assumption that, given the role of mines in the circulation of wealth and capital, this activity can be considered commercial. After examining the types of mining activities in Iranian law and stating the criteria for commerciality, it is concluded that in Iranian law, based on paragraphs one and four of Article 2 of the Commercial Code 1311, the extraction of mineral substances and exploitation can be considered intrinsic commercial operations. Because mineral substances are movable assets that are obtained from nature and are then processed in a factory and converted into raw materials for consumption by other industries.

Keywords: Mining activities, Commercial activity, Commercialization, Exploitation, Extraction.

ویراستاری نشده | Accepted | Awaiting Publication | Early Version | Iranian Journal of Law and Economics